

Castaneda desapareix

Josep M. Fericgla
Antropòleg

Carlos Castaneda, autor d'"Els ensenyaments de Don Juan" i altres llibres com "Una realitat separada. Més converses amb Don Juan", va morir el juny de 1999. L'article analitza la seva importància i la influència en l'antropologia i en la cultura contemporànies.

Carlos Castaneda, author of "The Teachings of Don Juan: A Yaqui Way of Knowledge" and other books as "A separate reality. Further Conversations with Don Juan", died in June of 1999. The article analyzes his importance and influence in the anthropology and in the contemporary culture.

És difícil escriure quelcom nou sobre l'universal Carlos César Castaneda Arana sense que sigui una simple invenció, una interpretació personal de l'articulista o sense que sigui una crítica o una mitificació de les que confonen qualsevol realitat. Tactarem de fer un petit recorregut per la seva biografia recent fins allà on els fets verificats ho permeten. A partir d'aquí, que cadascú faci les seves interpretacions. Algunes de les dades han estat agafades de les investigacions que Edith Stanley, Patrick Kerkstra y Scott Glover, estudiosos del diari nord-americà *Los Angeles Times* han fet sobre la mort de Castaneda.

La seva vida

L'universal autor, conegut amb el nom de Carlos Castaneda, autoanomenat "bruixot" seguidor de les tradicions xamàniques dels indis yaqui nord-americans, va morir el 27 d'abril de 1998 a Westwood, EUA, segons comunicà la seva advocada Deborah Drooz, qui es presenta com amiga de l'escriptor i executora del seu testament.

Malgrat l'espessa boira i el misteri voluntàriament desarrambats que envolten la vida de Carlos Castaneda, se sap que emigrà als EUA l'any 1951, i es diu que havia nascut el dia de Nadal de l'any 1925 a São Paulo (Brasil) o a Cajamarca (Perú), segons els relats autobiogràfics que es vulguin creure. És molt probable que es tracti del fill d'alguna família sud-americana que va emigrar als EUA per estudiar. En aquest sentit, algunes veus, segons el meu parer força autoritzades, afirmen que el seu nucli

Possible fotografia de Carlos Castaneda

familiar tenia origen català i que el seu cognom real era Castañeda, nom força difós en algunes comarques catalanes que ve a significar "bosc de castanyers", però que en emigrar de l'Amèrica del Sud als EUA, i davant l'absència de so i la grafia "ñ" en anglès, va perdre el seu *Castañeda* familiar en favor del seu nou *Castaneda*.

Per la seva banda, el nostre autor era un mentider i un trampós sense límits i mai no es va penedir d'això; d'aquí que la comunitat científica mai no li hagi parat una seriosa atenció, malgrat que en molts moments afirmà i reiterà que el que explicava era cert i que no hi havia fantasia en això. No obstant això, i malgrat que es donessin crèdit a les seves narracions, el cert és que els detalls de la seva biografia tan rebuscats per investigadors detractors com per mitòmans seguidors són una suma d'hipòtesis enfosquides acuradament. Res no queda clar, començant per la seva data —o lloc— de naixement. Fins i tot, hi ha seriosos dubtes sobre la veracitat oficial del seu nom. Es podria pensar que es tracta justament de l'estratègia del bruixot, que tantes vegades ell mateix havia repetit en els seus llibres, per fugir del tedi d'un passat que va formant una pell sobre un mateix i que cada vegada fa més difícil el fet de *viure com un guerrer*. També es podria pensar que una persona com Castaneda, que es mostrava evasiu davant la premsa, contribuï a forjar el seu mateix mite fent desaparèixer les seves empremtes del passat fins en els més mínims detalls però que, en algun nivell de la seva intimitat sortia un Carlos desemmascarat. El cas és que no, que fins i tot algú

tan proper al nostre autor com el psicòleg Richard Jensen em va comentar que Castaneda era un mentider permanent, que un mai no es podia creure el que deia. En aquest sentit, la seva exdona Margaret Runyan Castaneda va escriure, en un memorial que es va publicar l'any 1997 i que Castaneda va intentar que no es publicqués, que: "gran part de la mística castanedianiana es basa en el fet que, ni tan sols els seus més íntims amics estan segurs de qui és." D'aquesta manera, ningú no pot esperar que

CARLOS CASTANEDA

A SEPARATE REALITY

Further Conversations with Don Juan

By the author of *The Teachings of Don Juan: A Yaqui Way of Knowledge*

l'acadèmia de científics, preocupats per la veritat objectiva, hagi demostrat la més petita disposició a creure o a verificar qualsevol cosa que hagi sortit de la ploma d'un suprem mentider dels únics aspectes comprovables de la seva mateixa vida.

Amb independència de qui fou aquest home, del seu nom, lloc i data de naixement, el cert és que el nostre autor va aconseguir galvanitzar i catalitzar l'atenció mundial fa uns trenta anys. Ja és àmplia-

ment conegut que com a treball final per obtenir el títol de doctor en antropologia en la Universitat de Los Angeles, Castaneda va fer el que tants estudiants d'antropologia fan en finalitzar la carrera: va escollir un tema, un lloc i una ètnia sobre la qual fer la recerca necessària per a l'Acadèmia, però el que sortí fou el recordat viatge al desert d'Arizona, a Mèxic.

La seva intenció inicial si hem de creure el seu relat se centrava a cercar i estudiar els efectes de determinades plantes medicinals d'ús tradicional entre els pobles que habiten aquest àrid i ampli racó de món. Però el destí mai no perdona: es va aturar en una ciutat fronterera amb el desert d'Arizona i allí, en la mateixa estació d'autobusos de la companyia Greyhound, la més popular dels EUA, començà el canvi que el duria a transformar-se com a persona, a ell i a una bona part de la joventut occidental. Una vegada situat i sense saber què li oferirien els fets, en aquesta terminal d'autobusos es trobà amb un vell indi de l'ètnia yaqui, suposadament anomenat Juan Matus, Don Juan, que deia que venia de Sonora, Mèxic. Si hem de seguir creient la història narrada per Castaneda, aquest vell era un xaman que consumia plantes enteògenes, les quals usava per iniciar el seu alumne i endinsar-lo en un món ocult que sobrevivia des de feia més de 2.000 anys.

Sota la dura, ferma i sàvia tutela de l'entranyable Don Juan, que va durar un nombre considerable d'anys, el nostre autor experimentà els efectes del *peyote*, de diverses llavors enteògenes i de fongs probablement psicotròpics, i conegué

vivències i moments d'èxtasi suprem però també de dolorosos i obscurs inferns de pànic. Tot això en una temptativa per conèixer i viure el que anomenà *estats no ordinaris de realitat*. Anant d'un lloc a l'altre pel desert juntament amb el seu guia i mestre psicològic i etnobotànic (just en les catalogacions botàniques, l'únic que es pot observar des de fora, és on Castaneda falla més), l'antropòleg declarà haver vist insectes gegantins, haver après a volar amb el seu nou bec, haver-se transformat en corb i que, finalment, havia triomfat en el propòsit d'aconseguir un nivell superior i més refinat de consciència, en ser un *home de coneixement* com era Don Juan.

La seva tesi, publicada l'any 1968 per la Universitat de Califòrnia, es convertí aviat en un èxit literari internacional ja que fou publicada en un moment molt adient: coincidí amb el moviment de protesta cultural de la joventut nord-americana dels anys seixanta, joventut consumidora de substàncies psicodèliques i romànticament enamorada dels seus purs i savis indis. L'estil de l'obra inicial de Castaneda, estil que mai més no deixaria, era una curiosa i suggerent mescla d'al·legories universals, antropologia, parapsicologia, alquímia i filosofia budista i probablement una bona dosi de ficció. En la meua opinió també hi ha una bona dosi dels ensenyaments que a principis de segle havia difós G. Gurdjieff i el seu propi deixeble Ouspenski. Així fou com el seu primer llibre, *Las enseñanzas de Don Juan. Una vía yaki hacia el conocimiento*, convertí el vell personatge de Don Juan en un nom més que venerat

entre els joves, i Castaneda en un autèntic símbol cultural.

En un dels pocs articles escrits sobre ell i en què Castaneda va cooperar, publicat per la revista *Time* l'any 1973, es deia que: "per a les desenes de milers de lectors (de Castaneda), joves i vells, la primera trobada de Castaneda amb Juan Matus (...) és un fet literari més ben conegut que la trobada entre Dante i Beatriu a la vora de l'Arno." Efectivament, així és. Després d'aquest impressionant debut literari, el nostre autor continuà produint èxits de vendes com *Una realidad a parte*, *Viaje a Ixtlan* i *Relatos de poder*. Arran d'això, i atès el caràcter entre pueril i impetuós que caracteritza els nostres veïns de l'altre costat de l'Atlàntic, una multitud de jovent i de gent no tan jove es precipità cap a Mèxic, tot esperant convertir-se en nous alumnes de Don Juan, els periodistes es van posar a investigar la vida d'aquest bruixot i del seu ja famós deixeble... però el vell indi yaki no apareixia enlloc a l'inrevés del que havia succeït amb la xamana Maria Sabina. Això va donar origen a especulacions sobre la realitat dels llibres de Castaneda, i no mancà qui el va acusar de ser l'autor d'un enginyós i ben elaborat engany que no responia a la realitat ètnica i tradicional que s'anunciava. La crítica escèptica va tenir un bon representant en Joyce Carol Oates, conegut autor, que donà la volta als arguments de veracitat, preguntant-se el 1972: "Hi ha alguna possibilitat que aquests llibres no siguin de ficció? Tothom els accepta com a estudis antropològics però, a mi em semblen unes remarcables obres artístiques, a l'estil de Hesse quan

escrivia sobre la iniciació del jove en un altre tipus de realitat. Són bellament construïts, el diàleg és impecable, el personatge de Don Juan és inoblidable i tot gaudeix d'un gran ritme novel·lístic." No pot ser realitat. Per la seva part, el prestigiós antropòleg C. Geertz, va dir també que: "per ara, els seus llibres pateixen de manca de presència en el camp de l'antropologia", en el sentit que, malgrat la gran popularitat obtinguda, cap professor universitari i seriós d'antropologia no recomanaria aquests textos als seus estudiants. No obstant això, ni la tendència de Castaneda a mentir ni la més que qüestionable existència real de Don Juan no han fet disminuir, en cap moment, l'entusiasme dels seus admiradors. En aquest sentit, Joshua Gilder, redactor de la *Saturday Review*, afirmà que no és necessari creure i tenir fe per sentir-se arrossegat per la narrativa de Castaneda, es tracta de la reelaboració de mites universals: tenen un efecte estrany i meravellós que està més enllà del regne de les creences. És quelcom que solament un geni pot produir.

Malgrat tanta crítica o precisament a causa d'aquesta en els darrers dies de la seva vida, Castaneda insistí, de manera ferma, que els fets que ell explica en els seus llibres no solament eren reals sinó que estaven acuradament documentats. També ho va tornar a dir davant les 400 persones que van assistir a un seminari fet per ell mateix a Anaheim, l'any 1995: aquí afirmà i va tornar a repetir que ell no havia inventat res, que no estava boig.

Segons el meu parer, i després d'anys que he dedicat a la recerca

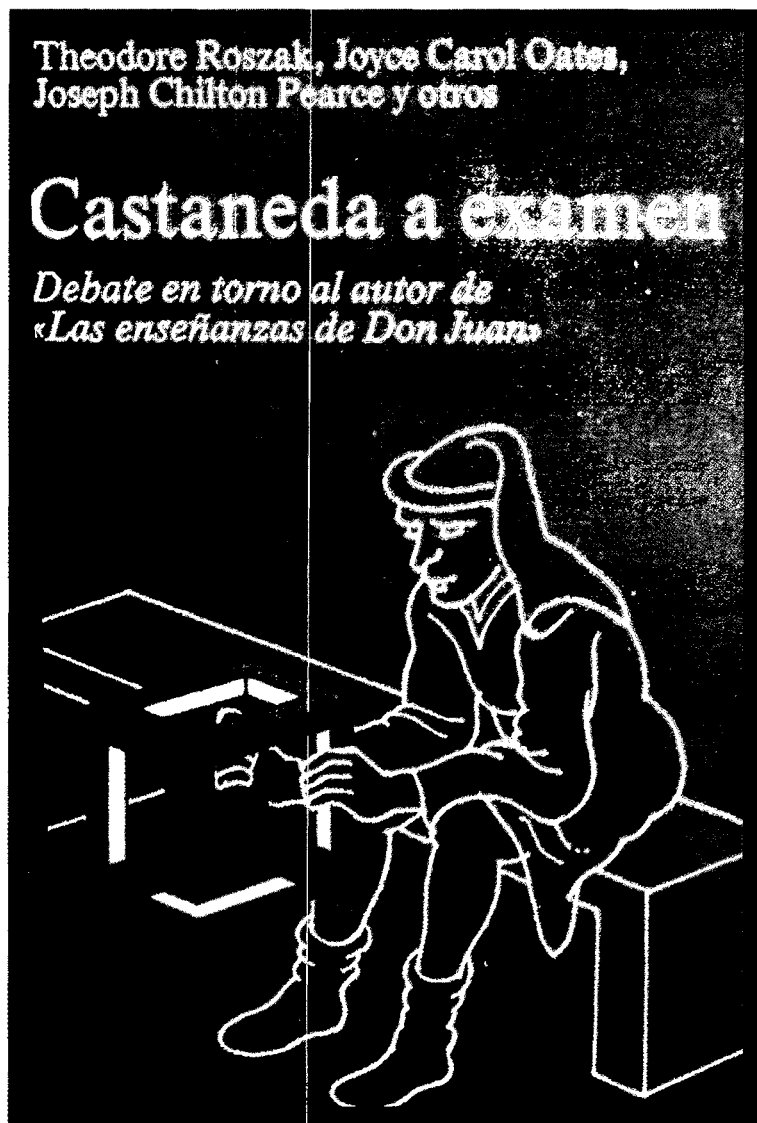
dels enteògens, als seus efectes i a la importància que tenen en tota cultura humana, crec no equivocar-me en afirmar que en aquests camps del quefer humà és molt, molt arriscat dir que quelcom és real o que no ho és. Els efectes que produeixen les substàncies psicoactives tenen molts matisos de gris. En aquest sentit, fa anys vaig tenir la sensació —i amb el temps s'ha anat confirmant en el meu interior—, que la gran trampa de Castaneda, la seva gran mentida, no és el que explica sinó com ho fa: quan s'autoexperimenta amb plantes enteògenes, un veu mons no ordinaris, però també és cert que no conec ningú que no estigui fora de seny que afirmi que aquests mons estan realment fora del mateix subjecte. Són mons interiors, encara que, de manera molt freqüent, tinguin algun tipus de reverberació o empatia amb l'entorn. És així com, per referir-se a aquestes dimensions del nostre univers psíquic, és necessari i imprescindible utilitzar metàfores lingüístiques. En aquest mateix sentit, absolutament totes les religions anuncien les seves veritats i descobriments en forma metafòrica: el Tao dels budistes és innominable, el mateix que l'U dels cristians, i per referir-se a aquestes existències transcendents no hi ha més remei que usar imatges metafòriques. Crec que Castaneda feia trampa quan posava les metàfores en boca de l'inefable Don Juan però no anunciava que la forma d'explicar les seves experiències era també una metàfora. Tot sovint, en les meves experiències amb ayahuasca, sant pere o altres enteògens utilitzo aquestes mateixes formes expressives (he volat

per..., he vist..., he sentit la immensitat..., he mort..., el meu cos es transforma...) i si no anunciava que es tracta de l'efecte d'uns entègens sobre la meua pròpia ment, és probable que uns em prengueren per un dement i d'altres per un profeta, com a Castaneda.

La seva mort

Malgrat el que s'ha dit fins ara, al nostre autor cal que se li apliqui amb tots els honors la màxima castellana de *genio y figura*... perquè la seva misteriosa vida de bruixot es reflecteix també en la seva mort. La causa declarada de la seva silenciosa i anònima mort fou un càncer de fetge. Com a mínim externament, va morir en consonància a la seva vida de les darreres dècades i al contingut dels seus ensenyaments: apartat del soroll mundanal, sense publicitat ni càmeres, en el més escrupolós, lliure i perfecte anonim. No hi ha fotografies seves de menys de quaranta anys d'antiguitat ni enregistraments de cap classe, ja que tenia molta cura d'això, en les seves comptades aparicions en públic, ningú no enregistrà la seva veu ni el va fotografiar: d'aquí la sorprenent foto que publicaren els diaris de finals de juny de 1998 per anunciar la seva mort, imatge presa l'any 1951 en què es veu un home de cara rodona, pentinat de postguerra, i amb una qualitat tècnica ínfima. Un bruixot, afirmava Castaneda, mai no mira el seu passat i aquests sistemes per congelar la imatge d'una persona frenen l'evolució interior del guerrer.

Sembla que tampoc es va fer cap

funeral. El seu cos fou incinerat en els EUA i les seves cendres es van llençar després a Mèxic, d'acord amb el que figura en els registres de la funerària de la ciutat nord-americana de Culver. No obstant això, no hi ha cap certesa que aquestes dades siguin fiables perquè ni tan sols el seu certificat oficial de defunció és lliure d'ambigüitats i manca d'informació. En aquest certificat, i segons el diari *Los Angeles Times*, es diu que la seva feina era la de professor a l'escola del districte de Beverly Hills (Be-

verly Hills School District), però cap escola d'aquest districte no té cap referència que Castaneda hi impartís classe. També s'ha dit que el nostre autor no tenia família, però en el certificat de defunció hi ha el nom d'una neboda, Talia Bey, que és la presidenta de la companyia *Cleargreen Inc.*, l'empresa que organitzava els seminaris de Castaneda sobre "tensigrítat", una moderna i un punt desembastada versió de les suposades pràctiques xamàniques per obtenir energia, de les quals, una part, provenen, clarament, del ioga, una altra de les arts marcial i encara una altra part d'exercicis ergonòmics. Malgrat això, no ha estat possible localitzar T. Bey perquè informés més sobre el tema.

En el mateix sentit, és sorprenent que en el document oficial de defunció, segons *Los Angeles Times*, Castaneda apareix consignat com a *Nev. Married*, "Mai no estigué casat", quan, en canvi, se sap del seu matrimoni amb Margaret Runyan Castaneda, procedent de Charleston (W.Va.), que es perllongà entre els anys 1960 i 1973, i del qual va néixer un fill no reconegut per Castaneda, ni davant un tribunal amb jurament. Aquest suposat fill té ara 36 anys i viu a Atlant. Sempre reclama ser el descendent del conegut autor i afirma tenir un certificat de naixement en el qual figura Carlos Castaneda com a pare. No obstant això, res d'això no està realment aclarit, malgrat les investigacions fetes per E. Stanley, P. Kerkstra i S. Glover. El núvol es tanca al seu voltant.

Quan fa unes setmanes es demanà informació sobre la mort de Castaneda a la seva presumpta exesposa, M. Runyan, de 76 anys,

aquesta va respondre que ningú no l'havia informat del fet, que no sabia res, però que ell ja estava preocupat per la seva mort des de feia anys, i hi afirmava que seria la millor experiència de la seva vida. L'any 1995, mentre impartia el seminari a Anaheim, Castaneda declarà en públic que: "...tots ens estem enfrontant a l'infinit, tant si ens agrada com si no. Per què ho fem quan som dèbils, quan ens trobem amb la salut trencada o quan anem a morir? Per què no quan ens sentim forts? Per què no ara mateix?" En canvi, en contrast amb aquestes explícites declaracions de fa tres anys està la seva posició de quan el van entrevistar per a la revista *Times* l'any 1973; llavors es mostrà molt succint en tractar el tema del final de la vida, desviant l'atenció del periodista cap un grafit que hi havia en una paret de Los Angeles en què es deia: "*La muerte es el subidón más fuerte de todos. Por eso nos lo reservan para el final.*"

El nostre ínclit autor ha deixat un testament, que fou llegit i validat el juliol de 1998 a Los Angeles, i un dubtós certificat de defunció: perfecte final per a una vida impecablement bromosa. Les escasses persones que podrien sortir legalment beneficiades dels seus abundants i profitosos drets d'autor foren avisades de la seva mort per la seva advocada Deborah Drooze, però ningú no ho va dir a la premsa ni a cap altre mitjà de comunicació fins al dia 18 de juny de 1998 (havia mort el 27 d'abril de 1998). Per la seva part, la metgessa que va atendre Castaneda en els seus darrers moments, Angèlica Dueñas, no se sap que hagi parlat absoluta-

ment amb ningú d'aquest pacient tan secret. Fins i tot aquelles persones que, segons sembla, tenien el nostre autor com un dels seus bons amics no van conèixer res sobre la seva mort i, quan més tard els fou comunicada, tampoc no van perdre ni un instant per fer conèixer la mort del seu amic. Aquest fou el seu tribut a Castaneda i al seu menyspreu per la publicitat, respectant-lo i prescindint de la dimensió de realitat en què pugui trobar-se l'autor.

Michael Korda, autor i editor que li publicà algunes obres, a l'editorial Simon&Schuster, declarà que ell mateix havia adoptat com a pràctica normal a la seva vida de no discutir mai, ni amb ningú relacionat amb la indústria dels mitjans de comunicació, sobre Castaneda, i menys encara sobre la seva mort. Tampoc Tracy Kramer, agent literari de Castaneda a Los Angeles, no ha retornat ni una sola de les trucades rebudes que preguntaven o comentaven alguna cosa sobre el mateix tema. En lloc d'això, es va limitar a citar els mateixos textos de Castaneda: "d'acord amb la tradició dels xamans del seu llinatge, Carlos Castaneda va deixar aquest món en plena consciència".

A tall de curta sinopsi de la seva vida, solament m'atreveixo a afegir que Castaneda fou l'autor de deu llibres traduïts a 17 idiomes, llibres que han fet una autèntica revolució en el pensament occidental de la segona meitat del segle XX. Algun observador nord-americà ha afirmat que fou el primer i principal ideòleg de l'anomenada "Nova Era", però, al meu parer, qui ha llegit amb atenció les seves obres probablement acceptarà que en aques-

tes hi ha la possibilitat d'engany, de fantasies trenades extraordinàriament bé i altres virtuts i qualitats, o bé el contrari, però al menys des de la vella i sàvia Europa es fa difícil veure en el fort i masculí Castaneda un abanderat de la un pèl fofa *Nova bobEra*. No crec que ell ho acceptés.

En tot cas, el tema no rau en si és cert o no, en un sentit físic, el contingut dels seus relats, sinó en el que de suggeridor tenen els seus llibres, els quals tenen un efecte notable sobre els lectors i en l'espai mític que ocupen a la realitat actual. Algú es preguntaria si va existir un Èdip de carn i os per confirmar la veracitat del mite-metàfora usat per explicar les nostres dependències psicològiques maternes? Veritat que no...?